

Такого ж самого криміналістичного і процесуального аналізу потребують й інші види досліджень.

Авторами для написання цієї статті досліджувалися роботи (а також, застосовано окремі положення робіт) таких видатних вчених, як В.П. Бахін, В.П. Бож'єв, Т.М. Добровольська, В.І. Комісаров, В.О. Коновалова, А.І. Манцвєтова, З.С. Мелєневська, В.В. Ліповський, В.Г. Лукашевич, В.Ф. Орлова, М.О. Селіванова, А.Б. Соловйов, С.А. Ципенюк, М.І. Хавронюк, О.О. Чувняєв, С.А. Шейфер, В.Ю. Шепітько, О.В. Юнацький та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України [Текст]. – Х. : Одиссей, 2012. – 369 с.

УДК 343.72: 343.346

ПОНЯТТЯ «ІНШІ ОБСТАВИНИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ» ТА ЇХ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ВЧИНЕННІ ШАХРАЙСТВА НА ОБ'ЄКТАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Босак О.О., ад'юнкт

Національна академія внутрішніх справ

У статті встановлено та досліджено обставини предмету доказування, вказані у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України як «інші обставини вчинення кримінального правопорушення». Охарактеризовано особливості та важливість доказування цих обставин при розслідуванні шахрайства на об'єктах залізничного транспорту.

Ключові слова: обставини учинення шахрайства, потерпілий, обстановка учинення шахрайства, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок учинення шахрайства.

Босак О.А. ПОНЯТИЕ «ДРУГИЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА СОВЕРШЕНИИ УГОЛОВНОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ» И ИХ ДОКАЗЫВАНИЯ ПРИ СОВЕРШЕНИИ МОШЕННИЧЕСТВА НА ОБЪЕКТАХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье установлено и исследовано обстоятельства предмета доказывания, указанные в пункте 1 части 1 статьи 91 УПК Украины как «иные обстоятельства совершения уголовного правонарушения». Охарактеризованы особенности и важность доказывания этих обстоятельств при расследовании мошенничества на объектах железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: обстоятельства совершения мошенничества, потерпевший, обстановка совершения мошенничества, общественно опасные последствия и причинная связь совершения мошенничества.

Bosak O.A. CONCEPT «OTHER CIRCUMSTANCES A CRIMINAL OFFENSE» AND WHEN MAKING DOKAZIVANIYA FRAUD AT THE RAILWAY / National academy of internal affairs, Ukraine

The paper identified and investigated the circumstances of the subject of proof referred to in paragraph 1 of Part 1 of Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine as "other circumstances of a criminal offense." The features and the importance of proof of these circumstances in the investigation of fraud in railway transport.

Crime is understood as an element of the objective side of the crime, which occurred in a particular time and place in a certain sense. Proceeding from the above, that scientists are not fully taken into account the other circumstances of the criminal case. In particular, in the proof in the criminal process, especially must be installed in the circumstances pertaining to the crime. This refers to the object and purpose of the following signs of crime, which determine is the action or inaction in accordance with the criminal law, and if you have time, place, method and conditions, conditions under which they occur.

In terms of studying віктимологічних aspects of fraud in railway transport are of significant interest for socio-moral and moral-psychological characteristics of not only the behaviour of the victims, but also their personality. This characteristic is relative in connection with a limited amount of information contained in the criminal proceedings against the victim. During the study the inner world suffered from fraud attention should be emphasized typology of victims. In some cases, the victim for a long time was familiar with the accused and, handing him his property, did not suspect about his criminal intentions. In other cases, on the contrary, the victim recently met with the accused and could predict the intent of the crime of fraud, however, a few hours of communication trustingly transfers its property.

Furnished commit fraud on objects of railway transport is closely connected with the method of fraud. Committing fraud, Scam creates the necessary environment that's conducive to achieving the goal of taking possession of property or right of that property by deception or abuse of confidence. This seeming familiarity with influential people (presentation of business cards, photographs, autographs), demonstration of awareness in certain matters, the offer of friendship, a story about yourself. Deception can be conclusive actions, which include: the use of uniforms by a person not entitled to wear the change in appearance, shape or properties of different objects when they are issued for other items to take possession of the property.

Key words: sovershenyya moshennychestva circumstances, the victim, the situation sovershenyya moshennychestva, socially opasnye consequences and prychynnaya Communications sovershenyya moshennychestva.

Предметом доказування є сукупність обставин, установлення яких необхідно для вирішення заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення, досудового або судового провадження, у тому числі на стадії виконання судового рішення, на якій вживаються заходи для відшкодування завданих збитків. Сукупність цих обставин передбачена статтею 91 КПК України. Зокрема, у пункті 1 статті 1 цієї норми зазначено про необхідність доказування події кримінального правопорушення, що включає у себе час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення. Водночас сутність і зміст вказаних у законі «інших обставин» визначається досить поверхнево і потребує подальшого дослідження.

Вивченню питання доказування події кримінального правопорушення, зокрема обставин його вчинення, приділено чимало уваги в навчальній літературі та науково-практичних коментарях до КПК України. Значний внесок у дослідження цього питання зробили А.Я. Дубинський, М.М. Михеєнко, В.М. Тертишник, В.Т. Томін, О.П. Рижаків, В.П. Шибіко та інші науковці. У роботах цих правознавців установлення інших обставин учинення кримінального правопорушення, що і раніше включалися до предмету доказування, а наразі вказаних у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України, розглядається в загальному порядку. Проте установлення інших обставин учинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту не розкриті на достатньому науковому рівні та потребують додаткового вивчення.

Мета статті: установити та дослідити інші обставини учинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту. Охарактеризувати особливості та вагомість доказування цих обставин під час вивчення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту.

Визначаючи зміст поняття «подія злочину», С.М. Стахівський до інших обставин, які необхідно встановлювати під час доказування, відносить дані про потерпілого, за необхідності про характер його дій, ужиті обвинуваченим заходи щодо приховування злочину [1, 24]. Цю думку ми поділяємо, оскільки для повноти, усебічності й об'єктивності доказування необхідно встановити усі обставини учинення кримінального правопорушення.

У навчальній літературі зазначено, що інші обставини вчинення злочину теж можуть мати суттєве значення, наприклад, певна поведінка потерпілого, яка передувала вчиненню злочину, може стати підставою для того, щоб розглядати дії винного як такі, що вчинені під час перевищення меж необхідної оборони або в стані сильного душевного хвилювання; поведінка обвинуваченого після вчинення злочину може свідчити про дійове каяття тощо [2, 71].

Зміст поняття «інші обставини вчинення злочину» для різних злочинів указує, що може їх вирізняти з-поміж інших. До цих фактів прийнято відносити суспільну небезпеку діяння, протиправність, засоби та знаряддя злочину, дані про потерпілого від злочину, а іноді й характер його дій, здійснені обвинуваченим дії для приховування злочину [3, 67].

Отже, не претендуючи на остаточність, вважаємо, що під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту до інших обставин, які необхідно встановити, слід віднести відомості про потерпілого, обстановку вчинення шахрайства, його суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними та безпосереднім учиненням злочину.

Згідно з частиною 1 статті 55 КПК України, *потерпілим* у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Але особа потерпілого важлива не лише з процесуальної точки зору, вона є суттєвим елементом криміналістичної характеристики досліджуваної категорії злочинів. Відомості про особу жертви безпосередньо допомагають установити обставини події злочину [4, 47]. Поведінка потерпілого може мати різні вияви: від повної віктимності, вразливості до впливу шахрая, нейтрального ставлення до останнього чи активної протидії йому. Оскільки часто потерпілі самі провокують учинення щодо них обманних дій, тому й відбувається подія проступку. У зв'язку із цим, А.Ф. Облаков визначає два криміналістичні типи потерпілих:

- нейтральний (коли спосіб життя потерпілого не впливає на зародження та реалізацію злочинних намірів);
- з провокаційною поведінкою (коли особа опиняється в ролі жертви внаслідок «поштовхової» поведінки). Ця поведінка може мати дві форми: активну (жертва сама створює криміногенну обстановку, її поведінку можна розглядати як пряму чи побічну провокацію) і пасивну [5, 66].

У контексті дослідження особи потерпілого від шахрайства доцільно встановити ставлення потерпілого до факту обману щодо нього чи його ставлення до того, що внаслідок виявлення власної довіри до певної особи (осіб) його було ошукано. Актуальність питання про ставлення до обману з боку потерпілих зумовлена низкою обставин. По-перше, моральні цінності та стереотипи людини відіграють важливу роль у розробленні та регулюванні стратегії поведінки. Із цієї позиції вивчення індивідуально-психологічних й особистісних особливостей потерпілих, що впливають на їх ставлення до обману, надає можливість виявити важливі детермінанти та регулятори формування стереотипів поведінки. По-друге, вивчення особливостей оцінювання потерпілими вчинків злочинця-шахрая як актів поведінки, що мають певну мотивацію та наслідки для потерпілого, дає можливість глибоко вивчити сферу моральних уявлень і рівня віктимності жертви та розширити криміналістичні знання про психологічні особливості особи шахрая.

У плані вивчення віктимологічних аспектів шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, значний інтерес становлять соціально-моральна та морально-психологічна характеристики не лише поведінки потерпілих, а й їх особистості. Ця характеристика є відносною у зв'язку з обмеженим обсягом відомостей, що містяться у кримінальних провадженнях щодо потерпілих. Під час дослідження внутрішнього світу потерпілих від шахрайства, увагу слід акцентувати типології потерпілих. В одних випадках потерпілий упродовж тривалого часу був знайомий з обвинуваченим і, передаючи йому своє майно, не підозрював про його злочинні наміри. В інших випадках, навпаки, потерпілий нещодавно познайомився з обвинуваченим і міг би передбачити злочинні наміри шахрая, однак за декілька годин спілкування довірливо передає своє майно.

Ця тенденція спостерігається і під час шахрайства на об'єктах залізничного транспорту. На підставі аналізу кримінальних справ, доходимо висновку, що частіше потерпілими від шахрайства на об'єктах залізничного транспорту стають особи чоловічої статі (61%), рідше – особи жіночої статі (39%). За критерієм віку потерпілих від цього злочину найдовірливішими є особи віком від 18 до 40 років (45%), не менш довірливі особи від 40 до 65 років (39%), а найменш довірливі є особи до 18 років (12%) та від 65 років (4%).

Аналіз особи потерпілого від шахрайства в залізничних потягах можна здійснювати шляхом вивчення її соціально-демографічної характеристики, що охоплює такі ознаки, як стать, вік потерпілих, рівень освіти, ставлення до різних сфер життя. Демографічні та соціальні ознаки мають важливе значення для вивчення особи потерпілого, оскільки саме вони надають підстави для розуміння особистості, відображають місце людини в суспільстві, її взаємини з навколишніми, надають можливість глибше вивчити причини вчиненого щодо них злочину, ступінь віктимності, знайти шляхи та способи їх усунення. Крім цього, соціально-демографічні ознаки дають можливість визначити нові джерела інформації про потерпілого та врахувати їх під час розслідування шахрайств.

Поряд з вивченням особи потерпілого, необхідно здійснити також ретельний аналіз тих обставин, у яких він перебував, діяв. Поняття обстановки охоплює ширше коло явищ, ніж безпосередні фізичні умови, у яких здійснювали злочин. Тому, аналізуючи діяльність потерпілого, не слід обмежуватися лише вивченням його психологічних чи біологічних характеристик [6, 281].

До інших обставин, які необхідно встановити під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, належить *обстановка* вчинення кримінального правопорушення.

Обстановка вчинення злочину є елементом системи об'єктів, явищ і процесів, що взаємодіють між собою, характеризують виробничі чинники й інші умови об'єктивної реальності, що склалися на момент події злочину та в сукупності впливають на спосіб його вчинення (механізм), який виявляється в слідах, що визначають особливості цієї системи [7, 39].

Слушним є твердження В.Д. Берназа, який до структури обстановки вчинення злочину відносить певні елементи: а) матеріальне середовище, тобто час, місце, об'єкт, макро- і мікропогодні умови; б) організаційно-управлінське середовище, тобто виробничо-функціональні об'єкти, правоохоронні елементи; в) соціально-психологічне середовище: мікроклімат у колективі за місцем роботи, ціннісну орієнтацію, психологічну обстановку за місцем проживання [8, 45].

Наприклад, особа ніколи не піде вчинити шахрайство на залізничний вокзал чи будь-який інший об'єкт залізничного транспорту, якщо їй буде відомо, що на цьому об'єкті проводять оперативне відпрацювання виявлення фактів учинення злочинів. Або не буде вчинити правопорушення в умовах масового скупчення пасажирів, оскільки в цьому разі складніше встановити необхідний психологічний контакт і надто велика кількість свідків.

У свою чергу, Н.Ф. Кузнецова розглядає обстановку як сукупність чинників, що взаємодіють (людей, матеріальних предметів, природних і соціальних процесів), в умовах яких відбувається суспільно небезпечне діяння [9, 45].

Ширше поняття обстановки пропонує В.Є. Корноухов. Він розглядає злочинну діяльність як систему, що поєднує суб'єкт, процес (спосіб, засоби), відображаючи обстановку вчинення злочину, яка охоплює систему об'єктів, природні умови, об'єкт посягання, сферу діяльності чи побуту, а також певні комплекси. Процес взаємодії двох систем відбувається за певних природно-кліматичних, соціальних умов, які визначають, по-перше, варіативність виникнення слідів злочину, по-друге, закономірності зміни слідів злочину в часі [10, 45].

Об'єктивна обстановка, що охоплює об'єкти, явища та процеси, що взаємодіють у певних обставинах місця й часу, є причиною, що впливає на злочинну поведінку шахрая. В одних випадках сукупність цих чинників сприяє або навіть істотно полегшує застосування певних способів і прийомів шахрайства. Іноді шахраям доводиться спеціально видозмінювати або створювати зручніші для себе умови для вчинення злочинів. Наявність типової обстановки може вказувати на застосування типових способів злочинів, що дає можливість прогнозувати дії шахрая як на етапі вчинення, так і приховування злочинного посягання, оптимально планувати на цій основі першочергові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи [11, 190].

Тому, оцінюючи обстановку, потрібно співвідносити дії шахрая та залишені сліди з типовими ситуаціями. Як зазначає М.І. Єнікеєв, слідоутворення злочину має напрям від способу поведінки злочинця до фіксації її ознак у матеріальному середовищі. Відбиття злочину в криміналістичному пізнанні – від слідів у матеріальному середовищі до поведінкової системи злочинця. Слідчий виконує складні пізнавальні завдання з моделювання певних дій злочинця й усього злочину загалом за окремими ознаками способу його поведінки в зовнішньому середовищі. До окремих ознак способу поведінки злочинця в зовнішньому середовищі належать: ціннісні орієнтації, динаміка цілеутворення (попередня обдуманість або спонтанність, імпульсивність), ознаки ситуативної обумовленості поведінки, вибіркова спрямованість його свідомості на певні групи об'єктів; індивідуальний стиль діяльності, послідовність дій і проміжних операцій, їх системність й асистемність; що із зовнішніх обставин ретельно враховано, чим нехтує злочинець, ознаки поправочних дій та їх особливості; рівень загального життєвого та кримінального досвіду, володіння професійними прийомами й навичками, знаряддя дії, яким надано перевагу, динамічні особливості дій; здатність до

вольового напруження, стабільності ціледосягнення, емоційної стабільності – нестійкості, пластичності або ригідності (схильності до реалізації намічених планів, нездатності змінювати їх у нових обставинах), адекватності відбиття об'єктивної обстановки; ставлення злочинця до головного досягнутого результату, побічних результатів, особливості використання результатів у подальшому цілеутворенні [12, 385].

Обстановка вчинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту тісно пов'язана зі способом шахрайства. Учиняючи шахрайство, шахрай створює необхідну обстановку, що сприяє досягненню мети заволодіння майном чи правом на це майно шляхом обману або зловживання довірою. Це і вдаване знайомство з впливовими людьми (пред'явлення візитоків, фотографій, автографів), демонстрування поінформованості в певних питаннях, пропонування дружби, розповідь про себе. Обман також може полягати в конклюдентних діях, до яких належать: використання форменого одягу особою, що не має права його носити, зміна зовнішнього вигляду, форми чи властивостей різних предметів, коли їх видають за інші предмети з метою заволодіти майном.

Шахраї використовують лише сприятливу обстановку для вчинення своїх протиправних діянь. Із цього питання О.В. Волохова зазначає, що в загальному значенні обстановка вчинення злочину – це й час, і місце. Проте розглянутий вид злочину, переважно, реалізують у місцях великого скупчення людей, у тих місцях, де люди найчастіше бувають зі значними сумами грошей. З іншого боку, велике скупчення людей полегшує шахраєві вибір жертви й подальше швидке зникнення [13, 16].

Шахрайство на об'єктах залізничного транспорту *супроводжується настанням суспільно-небезпечних наслідків*. Конкретні злочинні наслідки вчинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту можуть полягати в завданні відповідної майнової шкоди, зокрема, у переході майна із законного володіння чи розпорядження потерпілим або іншої особи до незаконного володіння чи розпорядження цим майном винним чи іншими особами.

Соціальні властивості наслідків злочину зумовлені важливістю охоронюваних кримінальним законодавством суспільних відносин, їх значущістю для розвитку суспільства та держави. У злочинних наслідках важливо розрізняти їх фізичну сутність і суспільну. Фізична сутність злочинних наслідків полягає в конкретних змінах, які настають у зовнішньому світі: вилучено у власника майно, завдано потерпілому тілесних ушкоджень. Суспільна сутність злочинних наслідків полягає в завданні шкоди суспільним відносинам, пошкодженні чи знищенні певних суспільних відносин: позбавлення власника можливості користуватися майном, погіршення здоров'я потерпілого від завданих йому тілесних ушкоджень тощо.

У кримінальному праві причинний зв'язок – зв'язок між суспільними явищами, при якому одне явище (суспільно небезпечне діяння) закономірно, з внутрішньою необхідністю утворює інше явище – злочинні наслідки. При цьому, перше з них є причиною, інше – наслідком [14, 44].

Причинний зв'язок устанавлюється між суспільно небезпечним діянням і певними змінами, які воно створило в реальному світі. Тому для виконання цього завдання потрібно встановити:

- 1) усі ознаки певного діяння, визначити його можливості спричинити певні наслідки, переконатися, що діяння справді було вчинено і саме цією особою;
- 2) особливості й ознаки спричинених наслідків, що мають характер суспільно небезпечної шкоди, їх розмір, тяжкість, кількість і час настання;
- 3) причинний зв'язок між ними чи доведення того, що його немає.

Особливість причинного зв'язку під час шахрайства на об'єктах залізничного транспорту полягає в тому, що винний, повідомляючи неправдиві відомості, уводить в оману особу, унаслідок чого остання передає майно винному. Тому обман або зловживання довірою завжди передують заволодінню майном і знаходяться з ним у причинному зв'язку. За браком цієї послідовності виключається склад шахрайства, а самі дії, за наявності необхідних для цього ознак, можуть утворювати інший склад злочину або належали до відносин цивільно-правового чи адміністративного характеру.

Для притягнення винного до кримінальної відповідальності за суспільно небезпечний результат, потрібно встановити причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) і цим результатом.

Оснoву злочинної дії (бездіяльності) в шахрайстві становить обман або зловживання довірою. Тому необхідно говорити про причинний зв'язок між обманом (зловживанням довірою) та заволодінням майном (придбанні права на майно). Обман, будучи спотворенням істини або замовчуванням про істину, може не призвести до помилки потерпілого. Це залежить не тільки від майстерності обману, а й від особистих якостей потерпілого, його загального інтелектуального розвитку, знання або тих обставин, щодо яких учиняють обман, ставлення до шахрая тощо. Якщо потерпілий передає майно шахраю не тому, що повірив його обману, а з якої-небудь іншої причини, наприклад, зі співчуття, то складу шахрайства немає, тому що між обманом і переданням майна немає причинного зв'язку [15, 321].

Істинно добровільний характер має передання майна під час шахрайства, досконалим шляхом зловживання довірою. Факт довіри, що передує заволодінню, виражається в добровільному переданні майна чи права розпоряджатися майном, якщо цьому факту передують обманні дії підозрюваного, спрямовані на те, щоб викликати до себе довіру, а потім цим скористатися з метою вчинення злочину.

Зазначене стосується і випадків, коли обманними діями було досягнуто лише безпосереднього результату – оману потерпілого, проте заволодіння майном не відбулося з причин, не залежних ні від підозрюваного, ні від потерпілого. По-іншому оцінюють обман, який не спричинив оману, унаслідок чого шахраю не вдалося заволодіти чужою власністю. Оскільки протиправний результат не настав, відповідно, не було і причинного зв'язку.

На переконання О.В. Смаглока, особливість причинного зв'язку під час шахрайства полягає в тому, що винний, повідомляючи неправдиві відомості, уводить в оману особу, внаслідок чого остання передає йому майно (отже, під час шахрайства обман або зловживання довірою завжди передують заволодінню майном і перебувають з останнім у причинному зв'язку) [16, 77-78].

Отже, при шахрайстві причинний зв'язок існує між такими обставинами: з одного боку, повідомленням неправдивих відомостей або замовчуванням (прихованням) відомостей, повідомлення яких було необхідним, що спричинило помилку потерпілого, з іншого боку, переданням останнім майна винному. За умови сукупності цих обставин, наявний закінчений склад шахрайства: адже якщо неправдиві відомості не призвели до заволодіння майном, матиме місце лише замах на шахрайство. Усе це дає підстави вважати, що шахрайство має певні ознаки, які дають можливість відокремити цей злочин від інших форм викрадення: 1) особа, яка добровільно передає винному майно (право на майно), помилково вважає, що одержання – передання майна є правомірним; 2) особа, яка передає винному майно, не усвідомлює факт злочину; 3) разом з переданням майна (права на майно) винному передають їй усі повноваження власника (або їх частину) [17, 113-114].

Враховуючи викладене, пропонуємо серед інших обставин учинення кримінального правопорушення, визначених у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України, розглядати:

- 1) відомості про потерпілого;
- 2) обстановку вчинення кримінального правопорушення;
- 3) настання наслідків і наявність причинного зв'язку між ними та діями.

Наразі чинний КПК України ні в зазначеній, ні в окремій процесуальній нормі не визначає необхідність установлення причин й умов, що сприяли вчиненню злочинів серед обставин, що підлягають доказуванню. Уважаємо цей підхід не досить удалим. Зазначені обставини необхідно встановлювати в кожному кримінальному провадженні задля усунення причин учинення шахрайств і недопущення їх надалі. Нашу позицію щодо цього питання обґрунтовано у спеціальній літературі.

Цей перелік обставин, що можуть належати до «інших» відповідно до пункту 1 частини 1 статті 91 КПК України, не є вичерпним і може змінюватися залежно від тяжкості вчиненого злочину, особи, яка його вчинила, й інших умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : [монографія] / С.М. Стахівський. – К. : НАВСУ, 2005 – 272 с.
2. Кримінальний процес України : [навч. посіб. для підгот. до іспиту] / за заг. ред.

- Ю.П. Аленіна. – Х. : Одіссей, 2010. – 328 с.
3. Рыжаков А.П. Постатейный комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу / А.П. Рыжаков. – М. : КОНТАКТ ; ИНФРА-М, 2001. – 814 с.
  4. Лушечкина М.А. О направлениях, задачах и о понятии криминалистического изучения личности / М.А. Лушечкина // Вестник МГУ. Серия 11 : Право. – 1999. – № 3. – С. 41-49.
  5. Облаков А.Ф. Некоторые вопросы теории и практики задержания лиц, подозреваемых в совершении преступления / А.Ф. Облаков // Проблемы предварительного следствия и расследования преступления в деятельности ОВД : сб. науч. тр. / Хабар. ВШ МВД СССР. – Хабаровск, 1989. – С. 65-72.
  6. Босак О.О. Види шахрайств у пасажирських потягах та обставини, що сприяють їх вчиненню / О.О. Босак // Митна справа. – Львів, 2012. – № 3 (81). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 278-285.
  7. Яблоков Н.П. Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда / Н.П. Яблоков. – М. : МГУ, 1980. – 144 с.
  8. Берназ В.Д. К вопросу о понятии обстановки совершения краж социалистического имущества на морском транспорте / В.Д. Берназ // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1985. – Вып. 3. – С. 45-47.
  9. Уголовное право. Особенная часть : [учеб. для вузов] / отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. – М. : Норма, Инфра-М, 1998. – 516 с.
  10. Криминалистика : [учеб.] / под ред. Р.С. Белкина. – М. : Норма-Инфра, 2001. – 970 с.
  11. Тищенко В.В. О криминалистической характеристике мошенничества / В.В. Тищенко, Н.Ю. Аленіна // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса, 2003. – № 22. – С. 190-191.
  12. Еникеев М.И. Основы общей и юридической психологии / М.И. Еникеев. – М. : Юристъ, 1996. – 631 с.
  13. Волохова О.В. Современные способы совершения мошенничества: особенности выявления и расследования / О.В. Волохова ; под ред. Е.П. Ищенко. – М. : Юрлитинформ, 2005. – 128 с.
  14. Кузнецов В.В. Кримінальне право України : [посіб. для підгот. до держ. екзаменів] / В.В. Кузнецов, А.В. Савченко. – К. : О.С. Ліпкан, 2011. – 184 с.
  15. Кримінальне право України. Особлива частина : [підруч.] / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Є.Л. Стрельцова. – Х. : Одіссей, 2009. – 496 с.
  16. Смаглюк О.В. Шахрайство за кримінальним кодексом України 2001 року : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Смаглюк Олександр Володимирович. – К., 2003. – 179 с.